

kicsiknek és nagyoknak. Böndör Pál költészete egyre sorjázó verseskötetei révén az ezredforduló vajdasági magyar lírájának egyik legbiztosabb és legmegbízhatóbb eligazodási pontjává vált. Kár, hogy ezt kevesen tudják, vagy inkább kevesen kívánják tudomásul venni – határainkon belül és kívül is.

Toldi Éva

Van-e hálás utókor?

Herceg János: *Összegyűjtött esszék, tanulmányok*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Belgrád, I. 1999, II. 2001, III. 2003

Vannak írók, akik édeskeveset törődnek mással, mint önmaguk menedzselésével és irodalmi díjaik gyarapításával, míg mások élete összefonódik annak az írói és nemzeti közösségnek a sorsával, amelyben élnek. Herceg János az utóbbiak sorába tartozott. Írói attitűdje, emberi habitusa és a véletlenek sorozata ebben egyaránt közrejátszott.

Már első értekező prózai jellegű írása is erre predesztinálja, amelyet legújabban a belgrádi tankönyvkiadó gondozásában megjelent, több mint 2500 (!) könyvoldalon kiadott háromkötetes *Összegyűjtött esszék, tanulmányok* élén olvashatunk. Az impozáns könyvsorozat, amelynek anyagát Pastyik László gyűjtötte össze és látta el jegyzetekkel, időrendi sorrendben teszi közzé Herceg János esszéit és tanulmányait 1928-tól 1977-tel bezáróan. Ez év tavaszán jelenik meg utolsó, negyedik kötete a sajtó alá rendező utószavával, amelyet érdeklődéssel várunk. Annál is inkább érdekel bennünket az anyag felkutatásának módszere, mivel tudjuk, hogy az író első novelláját Hóndy János álnéven 1926. március 11-én publikálta a *Sombori Újságban*, s kissé szokatlannak gondoljuk, hogy első értekező prózai írását csak két évvel később tette közzé, méghozzá kiforrott stílusban, hibátlan logikával és igen fejlett írói öntudatról téve tanúbizonyságot.

Sokatmondó, hogy említett írásának tárgya és címe A jugoszláviai magyar irodalom. Műfaját tekintve vitairat. A budapesti *Híd*ban jelent meg, és benne a tizenkilenc éves szerző az itteni szellemi élet és irodalmi intézményrendszer jellemzőit foglalja össze, érett írói önérzettel reagálva a Péchy-Horváth Rezsőnek a *Pandorában* tett megállapításaira. „Felelősségem teljes tudatában merem állítani, hogy az illető nem tudta, mit ír” – mondja Herceg János, merthogy a cikkíró „csupa dilettánst sorol fel”, s

nincs igaza akkor sem, amikor „a jugoszláviai magyar társadalmat vádolja. »Eszem-izsomra, milliós kártyacsatákra, pezsgős dőzsölésekre, hetekig tartó lakodalmakra és cigányozásra van pénz bőven, de kultúrára nincs« - írja egy helyen. Beszéljen csak Péchy-Horváth egy bácskai emberrel, még a leggazdagabb is visszasírja ezeket az általa említett dőzsöléseket: a »régijó időköt«». Joggal panaszozza fel Herceg János, hogy „a vajdasági íróknak egy napilapban kell meghúzódnium, ahol még nem ismerik a versért járó honoráriumot, és egy jobban jövedelmező hirdetésért kidobják azt a kegyelemből vett verset vagy novellát, ha mégolyan jó is. Ez a lap a Szabadkán megjelenő Bácsmezei Napló, melyet egy sereg tehetséges és tehetős emigráns szerkeszt”, hiszen az első irodalmi folyóirat majd csak négy év múlva, 1932-ben jelenik meg! S jól látja már első írásában azt is, hogy az itteni irodalom létkérdése, sikerül-e önmagát definiálnia, s hogy azt hogyan teszi. Ebből a szempontból szinte lényegtelen, hogy annak, amit feladatul tűz az írók elé - mármint „hogy az utódállamok magyar irodalma kivétel nélkül beleolvadjon az anyaországéba, és gazdagítsa, növelje a magyar szellemiség egyetlen törzsökű fáját” -, néhány év múlva éppen az ellenkezőjét állítja, éppen a regionális értéktudat kialakulását tartja fontosnak.

Lényegesebb, hogy az *Összegyűjtött esszék, tanulmányok* három kötet világosan kirajzolja ezt az utat, gondolkodásának, íróvá érésének folyamatát. Ismeretes, hogy első novelláskötete, a *Viharban* a fiatal írónak igazi alkotói sikert hozott, s nemcsak Szenteleky Kornél és Szirmai Károly dicséretét váltotta ki. Szürrealista szövegeire felfigyelt Németh László is, aki a szövegek szimbolizmusa mögött felizzó, „mágikusan kitüzesedő realizmust” dicsérte. Mindenképpen szerepe volt Németh László kritikájának abban, hogy Herceg János Budapestre költözött szerencsét próbálni. „Ott fog kiderülni, nem vagyok-e csak egy vidéki műkedvelő” - gondolja Budapest felé haladva. Állást kap a Dante Kiadónál, s megjelenik első regénye, a *Tó mellett város* is, ám a viszonylagos létbiztonság és az írói sikerek sem elégítik ki, mindennek ellenére majd háromévi ott-tartózkodás után hazatér Zomborba. „Az írók középkori peregrinusokként felzarándokolnak időnként a közös hazába, aztán alázatosan visszatérnek megint a népük közé együtt élni vele a sorsukat” - mondja életének erről az időszakáról. Ettől kezdve gyökeresen új pályaszakasz kezdődik Herceg János munkásságában. Sorra születnek meg programírásai, amelyek a regionalizmus fontosságát hirdetik. Éppen élettapasztalatai teszik lehetővé, hogy Szenteleky Kornél elméletét a couleur locale-ról ne szolgálai módon vegye át. Az út iránya, amelyen fiatal íróként elindult, később a saját nézeti és élményanyaga szerint módosult: a budapesti rövid „kiruccanás” arra volt jó, hogy felismerje, megszenvedje és a maga számára tanulságként vonja le azt az irodalomestményt, amelyet követendőnek tartott.

Benne van ebben a három kötetben a mindenkori kisebbségi értelmi-ségi sors minden nyomorúsága és szépsége is. Egy kiteljesedett értelmiségi opus, amely korokon és irodalmi ízléseken ívelt át, rendszerváltozásokat regisztrált, s amelyhez hozzátartozott a mindenesség átka, amely gyakorta teszi felszínessé a lélek mélyrétegeinek feltárására elszánt alkotót, de a vidékiség kényelme is: ahogyan a második világháború után a regionális irodalmi központtól, Újvidéktől távol is lehetett irodalmi folyóiratot szerkeszteni, nyomtatottat, majd „hangosat”, vagyis a rádió hullámhosszán hallhatót. Életében harmincöt kötetet jelentetett meg, mégis jócskán vannak olyan írásai, amelyek csak a rádióban hangzottak el, napi- vagy hetilapok tárcarovataiban lelhetők fel, s kötetben most jelennek meg először. Ezek között a legnagyobb érdeklődésre azok tarthatnak számot, amelyekbe rendre a fiatalokat támogatta, teret adott és bizalmat előlegezett nekik. Nem mindig lehetett komolyan venni, amikor fiatal írók köszöntött, néha az volt az érzésünk, kritikátlan ez a szeretet, a befogadó, affirmáló egyéniség elhomályosítja a kritikus éleslátást, de most, amikor egy-egy elfelejtett vagy soha nem hallott írásra akadunk, jövünk rá, hogy rendre figyelni lehetett volna rá. Nem volt sem élcnek, sem íróniának a hiányában, s amit a kritikusok nehézkesen fogalmaztak meg, csoportérdekek vagy irányzatok mentén láttak, azt Herceg János a maga helyi értékén mérte meg, különleges érzéke volt ahhoz, hogy felismerje a fiatalokban azokat, akik majd pályatársai lesznek. Pedig többnyire egy-egy naiv bemutatkozás s az első néhány vers alapján mond frappáns ítéletet, mint például Vass Éváról: „A tehetség nagy ajándék. De csak a talentum nem képes arra, hogy messzire ívelő pályát teremtsen, amelyen majd kifutja magát. Ehhez kell az a bizonyos goethei akarat, amely nélkül minden tehetség meddő marad. Vass Éva, verseinek és vallomásának tanúsága szerint, tud akarni, s ez nagy dolog!” S ilyen csemegéből, rég elfeledett esszéből is van éppen elég a gyűjteményes kötetben. Hiszen még emlékszünk rá, milyen szorgalmasan dolgozott, hogy halála után hetekig hallhattuk jegyzeteit a rádió irodalmi műsorában, a munkát nem bírta a véletlenre: előre felvette irodalmi jegyzeteit.

Az *Összegyűjtött esszék, tanulmányok* hatalmas vállalkozás. Az élő irodalom helyett a hagyományok körébe sorolható munkákat sajtó alá rendezni, szerkeszteni alapvetően más feladat, mint az élő irodalom kiadása. Kivonulást jelent az irodalmi térből, amely felénk még ma is gyakran hasonlít csatatérre, s távlatokat nyit az egykor ellentmondásosnak megítélt életműre. Éppen ezért a könyvsorozat legaktuálisabb kérdése, hogy megváltoztatja-e eddigi Herceg-képünket.

Kétségtelen, hogy Herceg János értekező prózájában sokkal világosabban rajzolódnak ki a novellisztikus-elbeszélő jegyek. Elegáns, szórakozta-

tó stílusa értékelhetőbb, mint korábban volt. Művelődéstörténeti tudása s a könnyedsége vidékünk történetét valóságközelbe hozza, anekdotáival novellai alakokat hoz létre, s megalkotja a vármegyeszékhely, Zombor mítoszát, arisztokratáival, értelmiségi figuráival, iparosáival egyetemben. Közben bemutatja annak a multikulturalitásnak az eleven életét is, amellyel mi már a múltban is csak ritkán találkozhattunk. Igaz, a napokban a mai zombori gimnázium történész igazgatójával beszélgetve szóba került, hogy nem is olyan régen feléjük a francia és az angol számított csak idegen nyelvnek, a magyar és a német nem, azt mindenki beszélte, vagy legalábbis értette. Herceg János műveltségéhez egyébként a szerb és a német irodalom és irodalmi élet követése is szervesen hozzátartozott. Mégis azt értékeljük leginkább, amikor humorral és fantáziával mutatja be a város múltbéli életét, s ilyenkor kissé elbizonytalanodunk: vajon valós élmények vagy olvasmányai, ismeretei voltak a forrása plasztikus ábrázolásának. „A szerb körúton forduljunk egy merész kanyarral a későbbi idők színterére, amikor már a fekete pápaszemes öreg nyomdász sem sétált többé a rózsák között, hanem az utóda köszönt át kocsmázva Kohlmann tanár úrnak a másik oldalra:

- Pálinkás jó reggelt! Fölkoránlott a tanár úr?

Bosnyák Ernő volt a jókedvű köszönő ember, s kurta német pipáját kivette szájából a kellő tisztelet kedvéért, magában már előre nevetve a dorgatóriumon, amelyet a tanár sose mulasztott el:

- Van eme és van ama! De csak mássalhangzó előtt. Különbözik mindig emez vagy amaz! Ezt jegyezze meg maguknak a szerkesztő urak! Szarvas Gábor, amilyen harcias ember volt, huszonötöt húzatott volna rájuk ott, ahol nem székel az agy.”

És ugyanolyan jókedvvel olvassuk, ugyanolyan aktualitást látva benne a következő sorokat is, mint amikor először megjelentek: „Neka stupi u tragove oca mu njegovog – fejezte be kötelező ünnepi szövegét öt évvel később Guttman főrabbi az ifjú királyról szólva, s a nagy gonddal megírt és magyarról fordított szónoklatban lelkiismeretesen alkalmazva a genitívust, közben nem értette, miért szörnyülködnek az államnyelvet nála jobban beszélő hitközségi tagok.”

Az elmúlt években változtak az olvasási stratégiák. A feltett kérdésre mégis határozott nemmel válaszolhatunk. Árnyalja csupán, de meg nem változtatja eddigi Herceg-olvasatunkat a most kiadott gyűjtemény.

Más kérdés persze, hogy Herceg János élete és példája ma ismét rendkívül aktuális lehetne. Az irodalom helyzetéről felvázolt kép mintha mit sem változott volna. Herceg János ma mégsem az élő irodalmi hagyomány része. Talán ő az egyetlen írónk, akinek még emlékszobája sincsen, s a szép gondolattal indult Herceg János Irodalmi Díjat is sikerült elbogatellizálnunk, lesilányítanunk.

Értekező prózáját újraolvasva, azt hiszem, ő maga lepődne meg ezen a legkevésbé. Mentalitásunkat ismerve természetesnek tartaná, hogy egészen elfelejtettük, novellástul, regényestül, értekező prózástul. Mint ahogy rohamosan felejtünk el mindenkit. Csak remélni lehet, hogy az *Összegyűjtött esszék, tanulmányok* sorozatzáró kötetének megjelentetésével némiképp ismét az érdeklődés középpontjába kerülhet, ami ösztönzőleg hathat átfogó tanulmányok megírására.

Az írásom elején említett különbség - miszerint mint minden irodalomban, a miénkben is vannak önös és önzetlen(ebb), destruktív és affirmáló egyéniségek - természetesen nem tartalmaz irodalmi értékkülönbséget. De felvetődik bennünk a kérdés: ha az utóbbiak közé tartozókat is ennyire elfelejthettük tíz év alatt, milyen sors vár majd az előbbiekre?

Piszár Ágnes

„A távolságot mint üveggolyót...”

Nagy Abonyi Árpád: *Tükrörcselek*. zEtna–Képes Ifjúság, Zenta–Újvidék, 2003

Nagy Abonyi Árpád első prózakötetében szinte minden megvan, ami irodalmunk mai állapotát tükrözi: a távlattalanság, amit ha továbbgondolunk, a távolság utáni vágy motívumát kapjuk. A távolság utáni vágy hajtja Nagy Abonyi elbeszélőjét is távoli skandináv tájakra, forró mediterrán vidékekre. Utazásai során szótára fokozatosan gazdagodik, úgyhogy a karcsú könyv végén meg is feledkezünk arról, hogy milyen szűkszavú is ez az író.

Egy irodalom akkor teljes, ha magába fogad idegen áramlatokat, megszűzi benyomásokat, melyek hiányként fogalmazódnak meg benne. A vajdasági magyar irodalomból ma a távolság hiányzik. Igen, szűkkeblűekké váltunk, az elhallgatás prése alatt vergődünk. Ilyen nyomást csak egészen kicsi tárgyak bírnak el, mint József Attila üveggolyója, vagy Nagy Abonyi Árpád prózai miniatúrái, amelyeket mint távolságot nyújt át olvasóinak.

A *Tükrörcselek* című kis prózakötet három jól elhatárolódó részre osztozik. A szerkesztés nem a kronológiát követi, a szövegek megírásának dátumánál fontosabb vezérelv rajzolódik így ki, amely a záró, talán az egyetlen igazi novellának mondható Zentai capriccio című szövegben torkollik. Habár Nagy Abonyi kisprózáit lehet külön-külön is olvasni, az igazi, irodalminak is mondható élményt a szerző kötetben való gondolkodása adja. Az első rész utazástörténetei mintegy előkészítik azt a belső tágasságot,